

KENAN MUSIĆ

Konceptualizacija džihada: tekstovi i savremeni izazovi tumačenja i primjene naslijeđa Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s.

149

Kenan Musić

vanredni profesor na Kateđri za hadis (poslaničku tradiciju)
kenan.music@fin.unsa.ba

Pregledni članak

Primljeno: 16. 10. 2025.
Prihvaćeno: 11. 12. 2025.

Ključne riječi:

Džihad, metodologija tumačenja, radikalna interpretacija, sociološke dimenzije islama, politička i ekonomska dimenzija džihada, poslaničko naslijeđe, kontekstualizacija vjere

Sažetak:

Rad "Konceptualizacija džihada: tekstovi i savremeni izazovi tumačenja i primjene naslijeđa Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s." bavi se džihadom kao jednim od najkompleksnijih i najčešće pogrešno interpretiranih pojmova islamskog identiteta u savremenom dobu. Najprije se prezentiraju tekstovi Objave, časnog Kur'ana i naslijeđa Muhammeda, s.a.v.s., koji govore o džihadu što je neophodno za razumijevanje džihada općenito. Zatim se u radu analiziraju tri ključna izazova savremenog razumijevanja i primjene džihada: redukcionizam, metodološki izazovi tumačenja i zanemarivanje socioloških, političkih i ekonomskih dimenzija džihada. Analizira se utjecaj odsustva integrativnog i kontekstualnog pristupa islamskim tekstovima, što dovodi do devijantnih i ekstremnih tumačenja, a naglašava se bitnost holističkog pristupa u razumijevanju Kur'ana, hadisa, sunneta i sire, kao integralne cjeline. Poslaničko naslijeđe, sunnet, hadis i sira, nude neophodne instrumente i metodološke smjernice koje omogućavaju uravnoteženo razumijevanje džihada.

Conceptualizing Jihad: Texts and Contemporary Challenges in Interpreting and Applying the Legacy of the Prophet Muhammad (Peace Be Upon Him)

تحديد مفهوم الجهاد: النصوص والتحديات المعاصرة في تفسير وتطبيق تراث النبي محمد (ص)

Keywords:

Jihad, interpretive methodology, radical interpretation, sociological dimensions of Islam, political and economic dimensions of jihad, Prophetic legacy, contextualization of faith

الكلمات المفتاحية:

الجهاد، منهجية التفسير، التفسير المتطرف، أبعاد الإسلام الاجتماعية، بعد الجهاد السياسي والاقتصادي، التراث النبوي، وضع السياق الديني

Abstract:

The paper "Conceptualizing Jihad: Texts and Contemporary Challenges in Interpreting and Applying the Legacy of the Prophet Muhammad (peace be upon him)" examines jihad as one of the most complex and frequently misinterpreted concepts of Islamic identity in the contemporary era. It first presents the revelatory sources, the Noble Qur'an and the legacy of the Prophet Muhammad (peace be upon him), that address jihad, as a necessary foundation for understanding the concept in its broader sense. The paper then analyzes three key challenges to the contemporary understanding and application of jihad: reductionism, methodological challenges of interpretation, and the neglect of the sociological, political, and economic dimensions of jihad. It examines the consequences of the absence of an integrative and contextual approach to Islamic texts, which often leads to deviant and extremist interpretations, and highlights the importance of a holistic approach to understanding the Qur'an, hadith, Sunnah, and sira as an integrated whole. The Prophetic legacy, embodied in the Sunnah, hadith, and sira, provides essential instruments and methodological guidelines that enable a balanced understanding of jihad.

الملخص:

يهتمّ البحث تحديد مفهوم الجهاد: النصوص والتحديات المعاصرة في تفسير وتطبيق تراث النبي محمد (ص) بالجهاد بوصفه واحدا من المفاهيم الأكثر تعقيدا للهوية الإسلامية في العصر الحديث والتي يتم كثيرا ما تفسيرها بطريقة خاطئة. تُعرض في البحث أولا نصوص القرآن الكريم والحديث النبوي التي تتحدث عن الجهاد، وذلك ضروري لفهم الجهاد عموما. يتم في البحث فيما بعد تحليل ثلاثة تحديات رئيسية لفهم وتطبيق الجهاد المعاصر: الاختزالية، وتحديات التفسير المنهجية، وإغفال أبعاد الجهاد الاجتماعية والسياسية والاقتصادية. ويتم في البحث كذلك تحليل انعدام الإقبال التكاملي والسياقي على النصوص الإسلامية مما يؤدي إلى التفاسير المنحرفة والمتطرفة، ويُؤكد أيضا على أهمية الإقبال الكلي في فهم القرآن الكريم والحديث والسنة والسيرة بوصفها مجموعة تكاملية. ويقدم التراث النبوي والسنة والحديث والسيرة الأجهزة الضرورية والتوجيهات المنهجية التي تمكن من فهم الجهاد المتوازن. ويسعى هذا البحث إلى أن يساهم من خلال تحليل تحديات وضع السياق في فهم الجهاد العميق والمسؤول في السياق المعاصر.

Uvod

U izvorima učenja islama, Kur'anu i poslaničkom naslijeđu, džihad zauzima posebno mjesto. Koncept džihada frekventno se spominje u kur'anskom tekstu, a slično je i sa naslijeđem Muhammeda, s.a.v.s. U fokusu našeg istraživanja je konceptualizacija džihada u izvorima islama i izazovi savremenog razumijevanja i tumačenja džihada kod muslimana. Najprije ćemo se baviti tekstovima, ajetima Kur'ana i poslaničkim iskazima u kojima se spominje i tretira džihad, a zatim analizirati tri izazova interpretacije i primjene ove dimenzije učenja islama u savremenom dobu. Kompleksnost džihada i njegov značaj za identitet muslimana i dinamičnost djelovanja muslimanske zajednice u našem vremenu nesumnjivo nalažu dodatnu pažnju i istraživanje ove teme što nas je motiviralo da se upustimo u njegovu analizu i istraživanje posebno u kompleksnom historijskom trenutku za ummet islama. O temi džihada na bosanskom jeziku pisao je prof. dr. Rešid Hafizović zasebnu studiju pod nazivom *Stubovi islama i džihad*,¹ a među značajnijim integralnim studijama je i djelo šejha Jusufa Kardavija *Džihad, vrste i implikacije*.² Pored ovih radova objavljen je manji broj članaka o ovoj temi poput rada prof. dr. Jusufa Ramića "Džihad i njegova zloupotreba".³

Džihad u Kur'anu

U časnom Kur'anu imenica džihad se spominje četiri puta. U dva ajeta odnosi se na oružanu borbu,⁴ dok su druga dva ajeta

1 *Stubovi islama i džihad*, Sarajevo, Connectum, 2015.

2 *Džihad, vrste i implikacije*, Centar za dijalog – Vesatija, El-Kalem, Sarajevo, 2013, prevod Fikret Pašanović.

3 Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2014, broj 9, str. 165–176.

4 Rec: *Ako su vam očevi vaši, i sinovi vaši, i braća vaša, i žene vaše, i rod vaš, i imanja vaša koja ste stekli, i trgovačka roba za koju strahujete da prođe neće imati, i kuće vaše u kojima se prijatno osjećate – miliji od Allaha i Njegova Poslanika i od borbe na Njegovu putu, onda pričekajte dok Allah Svoju odluku ne donese. A Allah grješnicima neće ukazati na Pravi put.* Et-Tevba, 24; *O vjernici, ako ste pošli da se na putu Mome borite i da naklonost Moju steknete, s Mojim i svojim neprijateljima ne prijateljujte i ljubav im ne poklanjajte – oni poriču Istinu koja vam dolazi i izgone Poslanika i vas samo zato što u Allaha, Gospodara vašeg, vjerujete. Vi im krišom ljubav poklanjate, a Ja znam i ono što tajite i ono*

općenitijeg značenja i ukazuju na ulaganje napora i zalaganje. Uzvišeni kaže: *i borite se, Allaha radi, onako kako se treba boriti! On vas je izabrao i u vjeri vam nije ništa teško propisao, u vjeri pretka vašeg Ibrahima. Allah vas je odavno muslimanima nazvao, i u ovom Kur'anu, da bi Poslanik bio svjedok protiv vas, i da biste vi bili svjedoci protiv ostalih ljudi. Zato, molitvu obavljajte i zekat dajite i u Allaha se pouzdajte; On je Gospodar vaš, i to kakav Gospodar i kakav zaštitnik!*⁵

Glagol “džahidu” جَاهِدُوا u imperativnoj formi popraćen je apsolutnim objektom “hakka džihadih” حَقَّ جِهَادِهِ da bi se potvrdilo značenje glagola. U ovom slučaju nisu upotrijebljeni glagoli koji ukazuju na borbu niti ratovanje, “harebe” ili “katele”, već je upotrijebljen termin džihad čije je značenje cjelovitije i sveobuhvatnije.⁶

U četvrtom ajetu gdje pronalazimo pojam džihada Uzvišeni je rekao: *zato ne čini nevjernicima ustupke i Kur'anom se svim silama protiv njih bori.*⁷ Kao i u prethodnom ajetu termin džihad opisuje se atributom “kebir” كَبِيرًا što ukazuje na veličinu, intenzitet i kako je u konačnici rahmetli Korkut preveo “svim silama”. Međutim, iz samog konteksta je jasno, s obzirom da se džihad povezuje sa Kur'anom, da se radi o intelektualnom nastojanju, argumentaciji i prezentiranju kur'anskih istina.

Kao glagol pojam džihada u Kur'anu se spominje u devetnaest ajeta, i to u imperativu, prošlom i sadašnjem vremenu.⁸ U osam ajeta⁹ Uzvišeni povezuje džihad sa sintagmom “fi sebi-lillahi” فِي سَبِيلِ اللَّهِ na Allahovom putu što je iznimno značajno za

što javno činite. Onaj od vas koji to bude činio s Pravog puta je skrenuo. Al-Mumtehina, 1. U radu smo koristili prijevod Besima Korkuta izuzev kada je bilo neophodno skrenuti pažnju i na druga značenja određenih pojmova na šta smo ukazali.

5 Al-Ḥaḡḡ, 78.

6 U najranijim interpretacijama se navodi da je Ibn Abbas, r.a., poznati učenjak i tumač Kur'ana, spominjao da se ova sintagma “hakka džihadih” odnosi na naredbu da لَا تَخَافُوا فِي اللَّهِ لَوْمَةً لَّائِمَةً فَهُوَ حَقَّ الْجِهَادِ tj. da se osoba kada se radi o ispunjavanju Božijih naredbi ne osvrće na prjekore i to je istinski džihad. Vidi: Al-Begavi, Abu Muhammad Al-Husayn b. Masud, *Me'alim et-tenzil*, Dar at-Tajjiba, tom 5, str. 402.

7 Al-Furkan, 52.

8 Vidi: Al-Bekare, 218; Alu Imran, 142; Al-Maide, 35, 54; Al-Enfal, 72, 74, 75; At-Tevbe, 16, 20, 41, 44, 81, 86, 88; An-Nahl, 110; Al-Hadž, 78; Al-Ankebut, 6, 69; Al-Hudžurat, 15; As-Saff, 11.

9 Vidi: Al-Enfal, 72, 74; At-Tevbe, 20, 44, 81, 88; Al-Hudžurat, 15; As-Saff, 11.

sagledavanje opsega i sadržaja pojma čime se posebno želimo baviti u našem radu.

U konačnici za rat i oružanu borbu u Kur'anu Uzvišeni koristi termine "harb" i "kital" zbog čega se može argumentirano tvrditi da se, u odnosu na džihad, radi o pojmovima drugačijeg sadržaja i nipošto se ne radi o sinonimima.¹⁰

Interesantno je da Ebu Hilal el-Askeri u svom djelu *El-Vudžuh ve en-nezair*¹¹ navodi da je džihad izvorni islamski termin, tj. da Arapi prije dolaska Muhammeda, s.a.v.s., nisu koristili ovaj termin. Nadalje, pojašnjava da se radi o "krajnjem zalaganju" u nekom poslu i djelovanju, a da se koristi za specifičnu formu borbe protiv mnogobožaca. Prije njega u djelu istog naziva Mukatil b. Sulejman navodi da džihad ima više formi, tj. radi se o polisemiji, pa navodi da se džihad vodi najprije riječju, govorom, raspravom i pozivom.¹² To je borba argumentacijom i Kur'anom što smo spomenuli u analizi ajeta: *zato ne čini nevjernicima ustupke i Kur'anom se svim silama protiv njih bori*.¹³ Argument da se ovdje radi o specifičnoj formi zalaganja i borbe kroz verbalni angažman on pojašnjava i navodeći ajet: *O Vjervjesniče, bori se (budi u džihadu) protiv nevjernika i licemjera, i strogo prema njima postupaj!*¹⁴ Prema munaficima, licemjerima, ratovanje nije opcija dok god se ne pokažu kao otvoreni neprijatelji i nevjernici, pa se ajet odnosi na strogoću u narativu i verbalnoj komunikaciji. Zatim, džihad se spominje oružjem i borbom, vojnim angažmanom, što je prema njemu najpoznatije značenje u smislu vojnog sukoba protiv neprijatelja kao što smo ranije pojasnili. Kao posljednju formu Mukatil navodi džihad trudom u pokornosti i ibadetu što, prema njegovom mišljenju,

10 Imenica "harb" rat spominje se: El-Bekare, 279; El-Maide, 64; El-Enfal, 57; Muhammed, 4; dok se glagol spominje u El-Maide, 33. Pojam "kital" se spominje u deset ajeta: El-Bekare, 216, 217, 246; Alu Imran, 121; En-Nisa, 77; El-Enfal, 16, 65; El-Ahzab, 25; Muhammed, 20. Glagol "boriti se" izveden iz ovog pojma spominje se na 52 mjesta u 39 kur'anskih ajeta.

11 Abu Hilal al-Askeri, *Al-Vujuh wa an-nazair*, Maktaba as-saqafa ad-diniyya, Kairo, 2007, str. 165.

12 Muqatil b. Sulayman, *Al-Vujuh wa an-nazair*, Maktaba ar-Rušd, Bagdad, 2011, str. 144-145.

13 Al-Furkan, 52.

14 At-Tevba, 73.

znači stalni napor u ispunjavanju obaveza i pokornosti Allahu, pa čak i kada nema borbe ni rasprave. Primjer koji spominje jeste ajet u kojem se koristi glagol izveden iz riječi džihad, a u njemu Uzvišeni kaže: *A one koji se budu trudili (jāhadū) zbog Nas, Mi ćemo sigurno uputiti putevima Našim. A Allah je zaista s onima koji dobro čine.*¹⁵

Zanimljivo je da je riječ o ajetu objavljenom u Mekki, dakle objavljenom prije Hidžre Božijeg Poslanika, s.a.v.s., u Medinu i propisa borbe i stoga se često ajet tumači i u okvirima spoznajnih napora ljudi. Slično je i sa ajetom sa početka iste sure: *A onaj ko se bori (džahede) – bori se samo za sebe, jer Allah sigurno može bez svih svjetova biti.*¹⁶

Iz svega navedenog jasno je da pojam džihada možemo navoditi, u čitanju i razumijevanju kur'anskog teksta, kao primjer polisemije, višeznačnosti, s obzirom da ima više različitih, ali međusobno povezanih značenja. Zajednička nit svih značenja je trud, napor i zalaganje što je prisutno u svim kontekstima u kojima se ovaj pojam pojavljuje u Kur'anu. Također, možemo kazati da se ova značenjska nit odnosi na spoznaju, činjenje dobra, intelektualnu, fizičku i oružanu borbu protiv neprijatelja. Pojmovi "harb" i "kital", prisutni u kur'anskom tekstu, imaju uže značenje i uglavnom ukazuju na oružanu borbu i suprotstavljanje neprijatelju.¹⁷

Džihad u naslijeđu Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s.

Naslijeđe Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s., izučava se i prenosi kroz tri oblasti iznimne vrijednosti među islamskim naukama. Najprije, hadisku nauku u koji spadaju kako pravila

15 Al-Ankebut, 69. Muqatil b. Sulayman, Ibid., str. 145.

16 Al-Ankebut, 6.

17 Primjer izuzetka su riječi Uzvišenog koje se odnose na zabranu kamatnog poslovanja i naredbu da se u potpunosti ostavi ova forma izrabljivanja ljudi i stanja potrebe, pa se onima koji to ne učine poručuje: *Ako ne učinite, eto vam onda, neka znate – rata od Boga i Poslanika Njegova! A ako se pokajete, ostat će vam glavnice imetaka vaših, nećete nikoga oštetiti, niti ćete oštećeni biti.* (Al-Bekare, 279.)

prenošenja, verifikacije i razumijevanje verbalnog i neverbalnog naslijeđa Muhammeda, s.a.v.s., tako i temeljno tumačenje prenesenih sadržaja u formi njegovih hadisa. Oblast sunneta, u konstitutivnom smislu, predstavlja širu oblast duboko utkanu u doktrinarne, pravne i etičke dimenzije svih islamskih nauka, a nastaje integralnim i holističkim pristupom izučavanju hadisa. Treća oblast sire, životopisa Božijeg Poslanika, s.a.v.s., iako se temelji na hadisima i sunnetu, prije svega je historijskog karaktera i daje nam detaljan uvid u različite vremenske i činjenične aspekte života Muhammeda, s.a.v.s. Životopis je vezivno tkivo i poveznica između sunneta i aplikacije u vremenu i prostoru čime se ostvaruje bitan elemenat dinamičnosti poslaničkog naslijeđa. Analizom ove tri oblasti i izdašnih materijala koje nam nude općenito možemo zaključiti da je džihad integralni dio naslijeđa Muhammeda, s.a.v.s. Džihad je dio učenja islama i kroz časni Kur'an i kroz poslaničko naslijeđe afirmiše se kako pojam tako i njegova primjena.

Allahov Poslanik, s.a.v.s., u mnogim hadisima govori o džihadu, a među najistaknutijim iskazima su sljedeći:¹⁸

Mu'az ibn Džebel, r.a., prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Temelj vjere je islam, njen stub je namaz, a njen vrhunac (kruna) jeste džihad.*¹⁹

Ebu Hurejra, r.a., prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Volio bih da se borim na Božijem putu, pa da budem ubijen, pa da oživim, pa da opet budem ubijen, pa da oživim, pa da opet budem ubijen.*²⁰

Abdullah b. Amr, r.a., prenosi da je Poslanik, s.a.v.s., rekao: *"Allahov Poslaniče, koje najbolji čovjek?" On je rekao: "Vjernik koji se bori na Allahovom putu svojim životom i imetkom." Upitaše*

18 Za više predaja i informacija o džihadu u sunnetu Muhammeda, s.a.v.s., vidite djelo "Radost gazija" kadije muhaddisa Mustafe Pruččaka koje smo obradili u sklopu magistrarskog rada 2009. godine, a djelo je dostupno u pdf na linku: <https://hafizkenanmusic.com/knjiga/radost-gazija-mustafa-pruscak-kadija-i-muhaddis-zivot-i-djelo/>

19 At-Tirmizi, *Sunan*, Maktaba al-babī al-halabi, Misr, 1975, tom 4, str. 308, broj 2616; Ahmed, *Musned*, Dar al-hadith, Kairo, 1995, tom 36, str. 345, broj 22016.

20 Muslim, *Sahih*, Dar Ihya at-turas, Bayrut, tom 3, str. 1.503, broj 1.888.

*zatim: "A zatim ko?" On odgovori: "Zatim čovjek koji se povukao u dolinu i robuje svom Gospodaru."*²¹

Ebu Musa el-Eš'ari, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., upitan o osobama koje se bore iz hrabrosti, bore iz prkosa i bore da bi ih ljudi vidjeli, ko je od njih na Allahovom putu? On je rekao: *Onaj koji se bori da bi Allahova riječ bila najuzvišenija – on je na Allahovom putu.*²²

Ebu Hurejra, r.a., prenosi se da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., upitan: *"Koje je djelo najbolje?"* Odgovorio je: *"Vjerovanje u Allaha i Njegovog Poslanika."* Upitaše: *"A zatim koje?"* Odgovorio je: *"Džihad na Allahovom putu."* Upitaše: *"A zatim koje?"* Odgovorio je Allahov Poslanik, s.a.v.s.: *"Ispravno obavljen hadž."*²³

Ebu Hurejra, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Allah garantuje onome koji izađe na Njegovom putu, samo radi džihada i vjere u Allaha i Njegove poslanike, da će ga uvesti u džennet, ili vratiti domu njegovom sa nagradom i plijenom. Tako mi Onoga u čijoj je ruci život Muhammedov neće biti rane koju osoba zadobije na Allahovom putu, a da neće doći na Sudnjem danu kakva je bila, boja krvi, a miris miska. Tako mi Onoga u čijoj je ruci život Muhammedov da neću otežati muslimanima ne bih izostao ni iza jednog vojnog pohoda na Allahovom putu, ali nekada nemam materijalnih sredstava da ih opremim, a to njima teško pada, jer moraju izostati u pohodu u kojem učestvujem. Tako mi Onoga u čijoj je ruci život Muhammedov, želja mi je da se borim na Allahovom putu, zatim budem ubijen na tome putu, pa oživljen i iznova se borim i budem ubijen.*²⁴

Selman el-Farisija, r.a., prenosi da je čuo Allahovog Poslanika, s.a.v.s., kada je rekao: *Bolje je jedan dan i noć bdjeti na Allahovom putu nego neprekidno postiti i klanjati čitav mjesec, a ako u*

21 Al-Buhari, *Sahih*, Dar tawq an-nagat, tom 1, str. 36, brojevi 123, 2.810, 3.126 i 7.458; Muslim, *Ibid.*, tom 3, str. 1.513, broj 1.904; Ahmed, *Ibid.*, 32/314, broj 19.543.

22 Al-Buhari, *Sahih*, *Ibid.*, tom 9, str. 136, broj 7.458, a sličnog značenja su i hadisi broj 123, 2.810 i 3.126; Muslim, *Ibid.*, tom 3, str. 1.513, broj 1.904.

23 Ahmed, *Ibid.*, tom 13, str. 33, broj 7.590; Al-Buhari, *Ibid.*, tom 1, str. 14, broj 26; tom 2, str. 133, broj 1.519; Muslim, *Ibid.*, tom 1, str. 88, broj 83.

24 Muslim, *Ibid.*, tom 1, str. 1.495, broj 1.876.

*tome osoba preseli, dobro djelo će mu se neprekidno pisati, obilna opskrba podariti i bit će spašen iskušenja u kaburu.*²⁵

Ebu Umama, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Držite se džihada na Allahovom putu. On je jedna od džennetskih vrata. Allah preko njega potire brige i tegobe.*²⁶

Ebu Hurejra, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Ko se ne bude borio, niti barem samom sebi govorio o džihadu, imat će kod sebe jedan ogranak licemjerstva.*²⁷

Enes, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Ko traži šehadet bit će mu dat, makar ga i ne postigao.*²⁸

Ibn Mesud, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Najdraže djelo (Uzvišenom Allahu) je namaz obavljen na vrijeme, zatim dobročinstvo prema roditeljima, a nakon toga džihad na Allahovom putu.*²⁹

S'ad ibn Zejd, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Onaj ko bude ubijen braneci svoj imetak je šehid, onaj ko bude ubijen braneci svoju vjeru je šehid, onaj ko bude nepravedno ubijen je šehid i onaj ko bude ubijen braneci svoju porodicu je šehid.*³⁰

Ebu Hurejra, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Onaj koji vjeruje u Allaha, Njegovog Poslanika, obavlja namaz, posti ramazan, Allah mu je dao pravo kod Sebe da ga uvede u džennet bez obzira da li se borio na Allahovom putu, ili je ostao u mjestu u kojem je rođen; upitaše Poslanika, s.a.v.s.: "Hoćemo li kazati ljudima da se raduju zbog tvojih riječi?" Allahov Poslanik, s.a.v.s., odgovori: "Zaista, u džennetu ima stotinu deredža – stepena, koje je Allah pripremio za mudžahide na Allahovom putu. Između dvije deredže je razlika koliko između nebesa i Zemlje,*

25 Muslim, *Ibid.*, tom 3, str. 1.520, broj 1.913.

26 At-Tabarani, Sulayman b. Ahmad, *Al-Mu'džem el-evsetu*, Dar al-haramayn, Kairo, tom 8, str. 181, broj 8.334; Al-Hakim, Muhammad b. Abdullah, *Al-Mustedrek*, Dar al-kutub al-'ilmiyya, Bayrut, tom 2, str. 84, broj 2.404; i ocjenjuje da je hadis sahih – vjerodostojan.

27 Muslim, *Ibid.*, tom 3, str. 1517, broj 1.910, Abu Davud, *Sunen*, Maktaba al-'asiya, Bayrut, tom 3, str. 10, broj 2.502.

28 Muslim, *Ibid.*, tom 3, str. 1.517, broj 1.908.

29 Al-Buhari, 527, tom 1, str. 112, broj 2.782; tom 2, str. 8, broj 5.970; tom 9, str. 156, 7.534; Muslim, *Ibid.*, tom 1, str. 59, broj 85.

30 At-Tirmizi, *Ibid.*, tom 4, str. 30, broj 1.421.

pa kada Allaha molite tražite da vas počasti najvišim stepenom dženneta, firdevsom, koji je u središnjem dijelu i najuzvišeniji je dio iznad kojeg je Prijesto Milostivog. Vrela džennetskih rijeka su u njemu.”³¹

Ebu Umama, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Poraniti i doći na vrijeme u džamiju je džihad na Allahovom putu.*³²

Ebu Hurejra, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Primjer mudžahida na Allahovom putu, a Allah najbolje zna ko je mudžahid na Njegovom putu, je primjer postača koji neprekidno klanja. Allah je preuzeo na Sebe da će ako ga smrt zadesi uvesti ga u džennet, ili ga vratiti sigurnog sa nagradom ili plijenom.*³³

Ebu Umama, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Vrh vrhova islama je džihad na Allahovom putu, a to će postići samo oni najbolji.*³⁴

Enes, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Vodite džihad protiv mnogobožaca imecima, životima i jezicima svojim.*³⁵

Ebu Se’id, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., u jednoj hutbi svojoj rekao: *Najbolji džihad je reći istinu pred nepravednim vladarom.*³⁶

Primjećujemo prilikom čitanja kur’anskih ajeta kao i kod čitanja hadisa Allahovog Poslanika, s.a.v.s., da se džihad upotrebljava u širem smislu ulaganja truda, napora i zalaganja kako u spoznaji, tako u upotrebi materijalnih i nematerijalnih resursa na Allahovom putu. U hadisima se povezuje predanost Bogu, molitva, namaz i džihad kao općeniti napori na Božijem putu.

31 Al-Buhari, *Ibid*, tom 4, str. 16, broj 2.790, i tom 9, str. 125, broj 7.423.

32 At-Tabarani, *Al-Mu’džem al-kebir*, Dar Ibn Taymiyya, Kair, 1994, tom 8, str. 177, Ahmed, *Ibid*, tom 5, str. 268.

33 Al-Buhari, *Ibid*, tom 4, str. 15, broj 2.787; Muslim, *Ibid*, tom 4, str. 1.498, broj 1878; At-Tirmizi, *Ibid*, tom 3, str. 216, broj 1.619.

34 At-Tabarani, *Al-Kebir*, tom 8, str. 223; i Ahmed, *Ibid.*, tom 5, str. 235. Ahmed ne bilježi završetak hadisa. Prvi dio prenose Ebu Zerr, Ebu Umama i Muaz b. Džebel, r.a.

35 Ahmed, *Ibid.*, tom 3, str. 124; Abu Davud, *Ibid*, tom 3, str. 10, broj 2.504.

36 Ahmed, *Ibid.*, tom 17, str. 227, broj 11.143.

U pojedinim hadisima, očigledno izrečenim u kontekstu kada je oružana borba aktualna, Poslanik, s.a.v.s., spominje vrijednost oružane borbe i preseljenja na tom putu kao u hadisu u kojem stoji: *Volio bih da se borim na Allahovom putu, pa da budem ubijen...* Hadisi naglašavaju povezanost robovanja i molitve Gospodar u džihada u širem smislu, te se najboljom osobom smatra osoba koja se trudi, zalaže i bori na Božijem putu imetkom i životom, a zatim *čovjek koji se povukao u dolinu i robuje svom Gospodaru.*

Džihad u smislu oružane borbe determinira se kao nastojanje da Božija riječ bude gornja, ne kao konflikt iz ličnih pobuda pokazivanja hrabrosti, pripadnosti etničkom i plemenskom identitetu i želje da se iskaže pred ljudima. Pohlepa za materijalnim dobrima i ekspanzionističke aspiracije apsolutno se ne mogu povezati sa džihadom u kur'anskom i hadiskom narativu. Također, džihad se spominje u kontekstu vjerovanja (*imana*), dobročinstva prema roditeljima, namaza obavljenog na vrijeme i hadža te se jasno uočava da je džihad pristup životu koji prožima sve aspekte ljudskih aktivnosti: spoznajne, naučne, finansijske, socijalne itd. Jačanje identiteta kroz kontinuirano i blagovremeno održavanje veze sa džamijom, kako se navodi u hadisu Ebu Umame, r.a., smatra se džihadom na Allahovom putu.

Bitno je u konačnici skrenuti pažnju na činjenicu da se džihad u verbalnom poslaničkom naslijeđu vrlo često povezuje sa sintagmom "na Allahovom putu" kao što smo prethodno spomenuli u kontekstu kur'anskih ajeta. Sintagma je izuzetno frekventna i dodatno proširuje intencije i sadržaje džihada, pa bi mogla biti predmet zasebne studije s obzirom da preliminarna istraživanja ukazuju da se u stotinama hadisa ista sintagma koristi u širokom spektru značenja i konteksta. Relevantan hadis za naše istraživanje i tekst kojim bismo mogli pokazati značaj povezivanja džihada i sintagme "na Allahovom putu" u spomenutom širokom značenju je hadis izrečen upravo u kontekstu oružane borbe "*gazv*" ^{غَزْوٌ}, a prenosi se od Enesa b. Malika, r.a.

Bili smo u pohodu s Allahovim Poslanikom, s.a.v.s., na Tebuk, pa smo naišli na jednog mladog i energičnog čovjeka koji je tjerao svoje malo stado, ovce ili koze. Rekli smo: "Kad bi ovaj mladić svoju mladost i energiju iskoristio na Božijem putu, bilo bi mu bolje od ovoga što radi." Naše riječi su doprle do Allahovog Poslanika, pa je upitao: "Šta ste to rekli?" Rekli smo: "To i to..." Poslanik, s.a.v.s., reče: "Ako on radi i trudi se za svoje roditelje, ili jednog od njih, na Allahovom je putu. Ako se trudi za svoju porodicu da ih izdržava, na Allahovom je putu. Ako se trudi da samog sebe izdržava, na putu je Uzvišenog i Svemoćnog Allaha."³⁷

Posebno je bitno da ovaj poslanički iskaz dolazi u kontekstu kada se vraća iz oružane borbe, jedne forme džihada, te dolazi kao odgovor na razumijevanje i interpretaciju džihada njegovih ashaba, učesnika u vojnom pohodu. Hadis nam pruža iznimno značajnu smjernicu o značenju pojma džihad koji njime nije ograničen samo na oružanu borbu, nego uključuje svaki iskren trud i rad s ciljem halal, dozvoljenog, izdržavanja sebe i drugih. Rad, trud i privređivanje se pozicioniraju kao forma džihada, zalaganja na Božijem putu, kada se to čini sa ispravnom namjerom. Pored toga hadis ukazuje na bitnost objektivnosti i skromnosti kako se ničiji trud ne bi omalovažavao, ili smatrao manje relevantnim, u vjerskom smislu. Ashabi, drugovi Allahovog Poslanika, s.a.v.s., pomislili su da je mladić mogao bolje iskoristiti svoj trud u nečemu što je u njihovoj percepciji i razumijevanju bitnije i veće, pa je Poslanik, s.a.v.s., ispravio ovu pogrešnu percepciju.

U konačnici hadis svjedoči onome što je temeljna hipoteza u ovom dijelu našeg rada, a to je da je džihad integralni i izvorni termin učenja islama sa izrazito širokim spektrom značenja i primjena kako u kur'anskom tekstu, časnoj Objavi, tako i u poslaničkom verbalnom naslijeđu, hadisima Muhammeda, s.a.v.s., i njegovom životnom stilu, sunnetu.

37 Al-Bayhaqi, *As-Sunan al-kubra*, Dar al-kutub al-'ilmiyya, Bayrut, 2003, tom 7, str. 787, broj 15.741.

Sira, životopis, i sunnet – poslanički uzorni život

Kada govorimo o sunnetu Muhammeda, s.a.v.s., i njegovom životopisu, siri, tada je u fokusu mogućnost da se povežu svi fragmenti različitih formi verbalnog ili neverbalnog poslaničkog naslijeđa zabilježenih kroz brojne hadise. Sunnet se često definira kao cjelokupni život Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s., kao mjerodavni i smjerodavni obrazac,³⁸ a u kolokvijalnom smislu sunnet se sve češće prevodi kao životni stil Muhammeda, s.a.v.s. Analizom hadisa čija je tema džihad, pa i onih koji su frekventno citirani te smo ih uvrstili u rad, dolazimo do nekoliko zaključaka u pogledu sunnetskog diskursa kada se radi o džihadu. Prije svega džihad je sunnet, stil života Božijeg Poslanika, s.a.v.s., koji je teorijski i praktično živio i njemu pozivao. Nadalje, naglašena je bitnost iskrenosti i ispravnosti ciljeva kroz džihad općenito, a posebno onaj u formi vojnih aktivnosti gdje je izloženost gubitku života i imetka, najprisutnija. Džihad je ulaganje truda i napora na Božijem putu kroz čitav ljudski život i u ukupnim relacijama koje osoba tokom života ostvaruje. Ne pronalazimo da je pohlepa i želja za bogaćenjem, uzimanjem imetka i teritorija, tj. ekspanzionizam i želja za dominacijom sunnetski diskurs kada se radi o džihadu.

Sira, životopis Muhammeda, s.a.v.s., kao jedan od tri elementa poslaničkog naslijeđa, u našem čitanju zahtjeva vremena i prostora za vjerski identitet, izuzetno je relevantan i bitan. Upravo nam životopis daje cjelovit uvid u kontekste vremena, prostora i relacija u kojima Muhammed, s.a.v.s., živi svoj sunnet. Kroz sīru se upoznajemo, naprimjer, s geopolitičkom dinamikom tog vremena, ekonomskim izazovima, političkim sistemima, kao i s religijskim kontekstom i percepcijama ljudi iz tog doba. Može se kazati da su hadis, sunnet i sīra tri ključna elementa u razumijevanju Kur'ana, Božije objave, te oblikuju

38 Adnan Silajdžić, *40 hadisa sa komentarom*, Predsjedništvo Udruženja ilmije, Sarajevo, 1993, str. 15; vidi više o temi sunneta i bid'ata u našem tekstu: "Sunnet i bidat u Kur'anu i hadisu", *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu*, 12/2007, str. 121-139.

autentično i vjerodostojno shvaćanja misije i naslijeđa Muhammeda, s.a.v.s., kao posljednjeg Božijeg poslanika. Pisanje sire, životopisa Poslanika, s.a.v.s., započinje veoma rano, čak prije nastanka hadiskih kolekcija. Prva osoba posvećena ovom aspektu muslimanskog naslijeđa bio je Eban b. Osman, sin trećeg pravednog halife Osmana b. 'Affana, r.a., istaknuti učenjak hadisa, poznavalac prava – fikha, ali se posebno istakao u poznavanju i prenošenju životopisa Božijeg Poslanika, s.a.v.s.³⁹ Smatramo da je bitno istaći, bez ulaženja u detalje historijata razvoja nauke o životopisu Poslanika, s.a.v.s., da se čak u prvim stoljećima jasno nazire fokus na vojnim pohodima i oružanoj borbi. Djela nastala u prva tri stoljeća, a u svom naslovui maju "el-megazi" i "es-sijer", vojni pohodi i oružane aktivnosti, na određeni način su trasirali razumijevanje i samog džihada kao oružane borbe što se može pripisati kontekstu u kojem je rana muslimanska država artikulisala svoje odnose s imperijama tog vremena, ali se i iznutra definisala s obzirom da su dinastije Emevija i Abbasijsija vrlo rano preuzele dominaciju nad političkim životom muslimanske zajednice.⁴⁰

Izučavanje životopisa Muhammeda, s.a.v.s., kroz hadisku i historijsku literaturu može ne samo doprinijeti pravilnom razumijevanju Objave i poslaničkog naslijeđa u cjelini već ponuditi uvide u potencijalne odgovore na izazove savremenog vremena. Suština je vratiti se temeljnim vrijednostima poslaničkog naslijeđa koje se posebno odlikuje autentičnošću, u smislu božanskog porijekla poruke islama, integralnošću, s obzirom da uključuje sve aspekte života i dinamičnošću, što je pretpostavka opstojnosti učenja islama do Sudnjeg dana. Sunnet i životopis usko su povezani, a njihovi izvori među kojima su hadisi nezamjenjivi elementi, zajedno formiraju ključne tokove interpretacije Objave i njene primjene u društvenim kontekstima.

39 Al-Asqalānī, Aḥmad b. 'Alī Ibn Ḥaḡar, *Taqrīb at-tahḡīb*, Mu'assasa ar- risāla, Dimašq, 1999, str. 27.

40 U ovom kontekstu vidi djela Muhammeda b. Ishaka, Muhammeda b. Omera el-Vakidija, Abdul-Melika b. Hišama i drugih.

Izazovi u interpretaciji džihada u savremenom dobu

U ovom dijelu rada analiziramo i izlažemo tri izazova interpretacije i aplikacije načela i principa džihada u savremenom dobu. Dakako, postoje i drugi izazovi sa kojima se općenito suočava učenje islama u pogledu džihada, međutim, zbog ograničenog prostora i mišljenja da su ova tri izazova relevantnija od drugih i njihov utjecaj presudan u procesima kontekstualizacije, odlučili smo da upravo njih tretiramo.

Činjenica je da je među najfrekventnijim pojmovima i terminima u savremenoj literaturi o islamu, kako muslimanskih, tako i nemuslimanskih autora, upravo termin džihada. U analizi muslimanskih diskursa jasno se uočava jaka prisutnost tendencije redukcionizma, kada se radi o džihadu, ali i metodološki izazovi u samom čitanju tekstova o džihadu bilo kur'anskih ajeta ili poslaničkog naslijeđa. Također, džihad ima ključnu ulogu u sociološkim, političkim i ekonomskim procesima u životu muslimanskih zajednica i nesumnjivo spada u one principe i načela koji mogu napraviti razliku između potlačenog, marginaliziranog i razbijenog muslimanskog ummeta i onog koji uživa slobodu, faktor je u procesima u svijetu i jedinstven u dobru i ustrajnosti na istini. Upravo su izazovi redukcionizma, metodologije i uloge džihada u izgradnji muslimanskih zajednica i ukupnih odnosa ummeta Muhammeda, s.a.v.s., kako unutrašnjih, tako i vanjskih, u našem čitanju aktualnih procesa najrelevantniji i najbitniji u savremenom islamskom identitetu.

Različite prezentacije i interpretacije džihada kod muslimana oblikovale su, između ostalih elemenata, glavne tokove percepcije islama i njegovog učenja danas. Neupitno je da je džihad bitan i relevantan pojam unutar učenja islama i islamski identitet generacija u velikoj mjeri vezan je za razumijevanje i primjenu ovog značajnog, ali sveobuhvatnog pojma široko upotrijebljenog i spominjanog u oba izvora učenja islama, Kur'anu i naslijeđu Muhammeda, s.a.v.s., što smo u izvjesnoj mjeri prezentirali u prvom dijelu rada.

Značajno je da se ova tema tretira i zbog činjenice da su u lokalnim i globalnim sukobima u svijetu danas vrlo česte zloupotrebe i politizacije vjerskih učenja. Vjerski pojmovi i elementi religijskog identiteta se lišavaju svoje etičke i teološke dubine, te se koriste za ideološke ili geopolitičke ciljeve. Džihad je naročito pogođen tim pogrešnim tumačenjima kako unutar, tako i izvan muslimanskih zajednica. Čitanje hadisa, izučavanje sunneta i sire, što jednim imenom nazivamo poslaničkim naslijeđem, smatramo bitnim i relevantnim polazištem interpretativnih procesa učenja islama i nakon čitanja Kur'ana upravo se kroz njih može pravilno razumjeti i primjenjivati učenje vjere islama u punom smislu.

Izazov redukcionizma

U tumačenju religijskih tekstova učestala je tendencija previđanja kontekstualnih i holističkih značenja tekstova što se naziva redukcionizmom. Prva i metodološki najznačajnija opasnost u interpretaciji džihada jeste da se, iz različitih razloga i povoda, zanemaruje cjelina poslaničkog naslijeđa i nameću paradigme koje se oslanjaju na čitanja segmenata i zanemarivanja cjeline i konteksta. Navedeno se može desiti i u čitanju Kur'ana, Objave, a kada se radi o redukcionističkim čitanjima sire, životopisa Allahovog Poslanika, s.a.v.s., dodatno se ugrožava temeljna pretpostavka pravilnog razumijevanja Kur'ana s obzirom da je upravo životopis vezivno tkivo autentične i relevantne interpretacije kur'anskih načela i principa direktno od Poslanika, s.a.v.s. Islamski identitet kada je izložen ovoj tendenciji, čini se neadekvatnim za suočavanje i rješavanja iznimno složenih društvenih fenomena u savremenom dobu.

U konkretnom smislu redukcionizam u interpretaciji naslijeđa Božijeg Poslanika, s.a.v.s., proces je koji se odvija sljedećim redoslijedom. Najprije se uzima fragment, najčešće verbalni ili neverbalni u formi hadisa, a zatim njemu daje značenje koje odgovara čitatelju u interpretacijskom usmjerenju, ili ideološkom percipiranju. Zatim se čitanje sire i sunneta odvija kroz prizmu

tog tumačenja i pristupa konkretnih tekstova. Tada se izvor poslaničkog naslijeđa, iako po svojoj prirodi i sadržaju kapacitirani da ponude integralan i autentičan pristup satkan od velikog broja pojedinosti i fragmenata, gube svoju relevantnost i dinamičnost. Razlog je očigledan, a to je njihovo ograničavanje, reduciranje, na specifično fragmentirano ideološko tumačenje. Tokom svog života Božiji poslanik, s.a.v.s., insistirao je na integralnosti svog stila života i usmjeravao bi plemenite ashabe da se drže njegove primjene Objave što je vrhunac prihvatanja vjere i odanosti Stvoritelju. Poznat je događaj kada su neki od ashaba Poslanika, s.a.v.s., nakon što su obaviješteni o obrednim dimenzijama poslaničkog života, pa su ih smatrali nedovoljnim za ostvarivanje njihovog vjerskog identiteta, zarekli da neće spavati, već cijelu noć klanjati, neće jesti po danu, već će postiti, te da će se iz svoje pobožnosti i razumijevanja islama udaljiti od bračnog života. Kada je Muhammed, s.a.v.s., čuo ovaj stav, rekao je:

*Ko se okrene od moga sunneta, nije od mene.*⁴¹

Termin upotrijebljen u hadisu “regibe ‘an” doslovno znači “biti nezainteresovan za nešto”, a može se prevoditi i riječima “odbaciti”, “izbjegavati”. “*Nije od mene*” u smislu da ne pripada njegovom ummetu u duhovnom, moralnom ili vrijednosnom smislu. Smatramo da ovaj pristup uzrokuje većinu devijantnih ideoloških interpretacija, te da je odsustvo sagledavanja cjeline koju Poslanik, s.a.v.s., u hadisu definira kao svoj sunnet, put, pristup i životni stil značajan izazov u razumijevanju vjere u cjelini.

Kada se radi o džihadu, navedeno se reflektira kroz nekoliko formi od kojih je najistaknutija isključiva interpretacija džihada kao oružane borbe. Ovo se nekada može dodatno usložniti kada se toj interpretaciji daje prizvuk osvajačkih ratova u cilju dominacije i ostvarivanja materijalnih dobara. Zanimljivo da se u časnom Kur’anu ova pojava osuđuje u eksplicitnoj formi, pa Uzvišeni kaže: *O vjernici, kada u boj krenete, na Allahovom*

41 Ibn Huzejme, Muhammad b. Ishaq, *Sahih*, Al-Maktab al-islamiy, Bayrut, tom 3, str 258, broj 2.024.

putu, sve dobro ispitajte i onome ko vam nazove selam ne recite: “Ti nisi vjernik!” – kako biste se domogli ovozemaljskih dobara; ta u Allaha su mnoge dobiti! I vi ste prije bili kao oni, pa vam je Allah darovao milost Svoju; zato uvijek sve dobro ispitajte, a Allahu je, zaista, poznato ono što radite.⁴² Pohlepa za “ovozemaljskim dobrima” ne samo da se osuđuje već se takav pristup vezuje za period prije poslanstva Muhammeda, s.a.v.s., i dolaska Božije Objave i upute.

Druga krajnost je da se džihad svede na duhovnu borbu i ljudsko nastojanje da se suočimo sa vlastitim prohtjevima i strastima, a zanemari činjenica da je nekada oružana borba potrebna, pa čak i nužna, kako bi se zaštitila sloboda vjere, prava na život, imovinu i dostojanstvo. Dakako, borba s vlastitim prohtjevima i strastima je polazna tačka u svim drugim izazovima i borbama i trajni proces, ali nije jedino relevantna. Uzvišeni u Kur’anu na mnogo mjesta usmjerava ljude da se suoče sa svojim strastima, prohtjevima i slabostima,⁴³ a i u Poslanikovom naslijeđu pronalazimo brojne hadise o relevantnosti ove forme džihada. Među najpoznatijim vjerodostojnim hadisima su:

Fedala b. ‘Ubejd, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Mudžahid, borac na Allahovom putu, je onaj koji se bori sa svojim prohtjevima u nastojanju da Allahu bude poslušan.*⁴⁴

أَفْضَلُ الْجِهَادِ أَنْ يُجَاهِدَ نَفْسَهُ وَهَوَاهُ

Ebu Zerr, r.a., prenosi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Najbolji je džihad kada se osoba bori sam sa sobom i protiv svojih strasti.*⁴⁵

Ebu Hurejra i Enes, r.a., prenose da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: *Džennet je prekriven neugodnostima, a Vatra je prekrivena prohtjevima.*⁴⁶

42 An-Nisa, 94.

43 Vidi npr. Aš-Šems, 9–10.

44 Ahmed, *Ibid.*, tom 39, str. 381, broj 23.958; At-Tirmizi, *Ibid.*, tom 3, str. 217, broj 1.621.

45 Al-Albani, Nasiruddin, *Sahih al-Gami’ as-sagir*, Al-Maktab al-islamiyy, Bayrut, 1988, tom 1, str. 247, broj 1.099.

46 Ahmed, *Ibid.*, tom 14, str. 507, broj 8.944; Muslim, *Ibid.*, 4/2174, 2822. Hadis istog značenja bilježi i Al-Buhari u *Sahihu* tom 8, str. 102, broj 6.487.

Spomenuti hadisi ukazuju da istinski džihad počinje u čovjekovoj nutrini, kroz borbu protiv vlastitih strasti i težnji prema grijehu. Također, iz hadisa se može zaključiti da je borba protiv vlastitih strasti i slabosti najuzvišeniji oblik džihada s obzirom je stalna i zahtijeva veliku ustrajnost. U konačnici put do Božijeg zadovoljstva i spasa, dženneta, iziskuje borbu protiv grijeha, strasti i iskušenja dok je dovoljno čovjeku prepustiti se strastima čime bi doživio i vlastitu propast. Međutim, integralni i holistički pristup u sagledavanju džihada kroz sve tekstove poslaničkog naslijeđa, poput onih navedenih na početku rada, usmjerava u razumijevanju sve širine i opsega džihada, te pomaže u percipiranju njegove slojevitosti i kompleksnosti u islamskom identitetu.

U ovom kontekstu neophodno je primijeniti ispravnu metodologiju integrativnog i holističkog čitanja i razumijevanja tekstova kako bi se izbjeglo partikularno čitanje koje vodi redukcionizmu i svođenju džihada na samo neke od njegovih dimenzija. Neke od dimenzija, potencijalno degradiranih zbog redukcionizma, spomenut ćemo kada budemo govorili o trećem izazovu u interpretaciji džihada, a to su sociološke, ekonomske i političke dimenzije džihada. Svjesno ili nesvjesno, dobronamjerno ili zlonamjerno, zanemarene su u velikoj mjeri kada se radi o kontekstualizaciji džihada u savremenom dobu.

Metodološki izazovi interpretacije

Pored pojave redukcionizma u savremenom dobu poseban izazov predstavlja široko raširen pristup, mahom kroz neformalne, populističke i virtualne kanale komunikacije, da su ajeti i hadisi sami po sebi propisi i da ih je neophodno individualno slijediti. Bez obzira što se ovi kanali nekada nipodaštavaju i smatraju marginalnim, smatramo da je njihov utjecaj na formiranje vjerske svijesti iznimno velik. U ovom pristupu se potpuno zapostavlja pitanje kompetencije i stručnosti, te se insistira na zanemarivanju svega, pa i mišljenja kompetentnih učenjaka, pa čak i mezheba, pravnih škola i kompletnog muslimanskog

intelektualnog naslijeđa te se poziva isključivom slijedenju tekstova. U ovom pristupu insistira se na “davanju prednosti Kur’anu i sunnetu nad drugim mišljenjima, analogijama, strastima...”⁴⁷ čime se suštinski pogrešno tumači vjera i obmanjuju oni koji prihvataju autoritet Objave i sunneta. Razlog je jednostavan, a počiva u činjenici da je svaka interpretacija tekstova Kur’ana i sunneta bilo kojeg usmjerenja i pristupa, pa i onoga koji deklarativno tvrdi da se vraća isključivo Kur’anu i sunnetu, rezultat ljudskog napora i promišljanja o kur’anskim ajetima i cjelokupnom poslaničkom nasljedstvu.

Spomenuli smo da je odnos između sunneta i hadisa odnos cjeline i dijela. Hadisi predstavljaju konkretne izvještaje o određenim aspektima sunneta poslanika Muhammeda, s.a.v.s., i kroz proučavanje i tumačenje hadisa formira se percepcija sunneta. Sunnet predstavlja cjelokupan život Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i njegov način življenja koji nam povezuje i kontekstualizira sira, biografija Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s. Dakako, insistiranje na slijedenju Objave i Poslanika, s.a.v.s., temelj je islamskog identiteta, ali utemeljenog na znanju i pravilnom razumijevanju u čemu sagledavanje i razumijevanje tri oblasti izučavanja ličnosti i djela Poslanika, s.a.v.s., nemaju alternativu. Na prvi pogled poziv da se pridržava Kur’ana i sunneta nije nešto sa čime se neće složiti svaki musliman, ali su tekstovi, ajeti i hadisi, podložni interpretacijama i uloga učenjaka i kompetentnih stručnjaka u različim oblastima je nezamjenjiva. Čak možemo kazati da slanje Muhammeda, s.a.v.s., kao tumača i komentatora Kur’ana, ali i onoga ko utire i potvrđuje put odanosti Stvoritelju općenito, predstavlja snažan indikator relevantnosti ljudske interakcije s tekstom Objave. Poslanik, s.a.v.s., naglasio je da će se pojavljivati različite tendencije u interpretaciji i da će “znanje vjere” u svakoj generaciji nositi čestiti učenjaci. U hadisu je rekao:

47 Vidi npr.: <https://s-d-o.org/cvrsto-pridrzanje-za-kuran-i-sunnet/> (7. 9. 2025.)

*Ovo znanje, znanje o vjeri, će u svakom naraštaju nositi pravedni ljudi, koji će ga štiti od iskrivljavanja onih koji pretjeruju, krivotvorenja onih koji neistinu govore, i pogrešnog tumačenja neznanica.*⁴⁸

Hadis govori o “pravednim” ljudima, što u osnovi ukazuje na moralni i stručni kredibilitet, a otvara percepcije tendencija sa kojima će se oni morati suočiti poput iskrivljavanja, krivotvorenja i pogrešnog tumačenja. Suštinski izazov kada se radi o džihadu sumiran je u ova tri ozbiljna narušavanja integriteta i autentičnosti džihada kako je objavljen u Kur’anu i kako ga je Božiji Poslanik, s.a.v.s., primjenjivao. Kada se tekstovi, u ovom slučaju vjerskog karaktera i krajnje složeni i zahtjevni po svojoj formi i sadržaju, predaju prohtjevima svakog čitatelja, bez ikakvih preduvjeta, te se jezičke, metodološke i druge odrednice zanemare, tada dolazi do krajnje problematičnih interpretacija. Korijeni radikalnih pogleda su vrlo često u zanemarivanju ove ključne istine i upuštanja u tumačenje i primjenu bez adekvatnog kompetencijskog kapaciteta.

U osnovi ljudi se u odnosu na tekstove časnog Kur’ana i elemente poslaničkog naslijeđa dijele na dvije skupine. Prva skupina, a ona je znatno manja u odnosu na drugu zbog zahtjeva koje mora ispunjavati, jesu učenjaci kompetentni da iz ajeta i hadisa izvode propise, pa i propise džihada. Dakako, uz ovu skupinu ide skupina učenih koji nisu na tom nivou, ali su kapacitirani da prenesu i pojasne propise slijedeći u tome metodologije i pristupe kompetentnih učenjaka zbog čega su njihovi stavovi i mišljenja utemeljeni i u njima nema zastranjivanja. Druga skupina su svi oni koji nemaju adekvatno znanje i vještine da izvode propise iz tekstova Kur’ana i poslaničkog naslijeđa među kojima sigurno ima osoba izuzetnih kvaliteta, kompetencija u drugim oblastima i naukama, intelektualaca, moralnih i vrijednih ljudi. Suština u suočavanju s ovim izazovom je poštovanje

⁴⁸ Al-Bezzar, *Al-Bahr az-zahir*, Maktaba al-’ulum, Madina, 2009, tom 16, str. 247, broj 9.422; Al-Bayhaqi, *Sunan*, Bayrut, Dar Ihya al-kutub al-’ilmiyy, 2004, tom 10, str. 353, broj 19.679. Hadis Al-Albani ocjenjuje kao vjerodostojan (*sahih*). Vidi: Al-Albani, *Miškāt al-masabih*, Al-Maktab al-islamiy, Bayrut, 1985, tom 1, str. 82, broj 248.

prema učenjacima i utemeljenoj metodologiji islamskih nauka koja podrazumijeva cijelu lepezu kompetencija počevši od upućenosti u tekstove Kur'ana i sunneta, arapski jezik i njegove discipline, metodologiju pravne znanosti i sve drugo što iziskuje meritorna i prihvatljiva interpretacija. U onoj mjeri u kojoj je opasno, pa čak nekada i pogubno, dozvoliti nekome da liječi ljude bez adekvatne medicinske kompetencije čak je opasnije i pogubnije dozvoliti da se učenje islama tumači bez adekvatnog znanja.

Kada se radi o posljedicama ovog pogrešnog pristupa, možemo govoriti o cijelom nizu problema i pogrešnih predstavljanja učenja islama kada se radi o džihadu. Nažalost, bez ispravnog metodološkog pristupa razumijevanje i tumačenje tekstova Kur'ana i sunneta biva podvrgnuto različitim elementima utjecaja. Eklatantan je primjer konfrontacijskog diskursa i ratničkog mentaliteta koji se pojavljuje kod naroda u različitim periodima, pa čak i u samom periodu Objave Muhammedu, s.a.v.s., kod Arapa. Činjenica je da su predkur'anski Arapi bili skloni sukobima i da je to oblikovalo pojedince u njihovim diskursima i dalo glavne karakteristike mentaliteta.⁴⁹ Napori i zalaganje Božijeg Poslanika, s.a.v.s., što je džihad u smislu poučavanja i usmjeravanja, bili su upravo u pravcu promjene ovog mentaliteta. U jednom od svojih hadisa Poslanik, s.a.v.s., rekao je:

*Ljudi, nemojte priželjkivati sukob sa neprijateljem i molite Boga da vam oprost i podari svako dobro, pa kada se sa neprijateljem sukobite, budite strpljivi i znajte da je džennet u hladu sablji; zatim je Allahov Poslanik rekao: Gospodaru moj, Objavitelju Knjige, Ti koji pokrećeš oblake, poražavaš saveznike, porazi ih i pomoz nam protiv njih.*⁵⁰

Allahov Poslanik, s.a.v.s., izrekao je ovaj hadis pred samu bitku i kada je muslimanska vojska bila suočena s neprijateljem.

49 Vidi primjer odnosa plemena Evs i Hazredž prije Hidžre Muhammeda, s.a.v.s., u Medinu i dugotrajnih ratova i sukoba izazvanih trivijalnim stvarima. Al-Bouti, *Fiqh as-sira*, Dar al-fikr, Dimašq, 1426. po H., str. 119.

50 Ahmed, *Ibid.*, tom 31, str. 460, broj 19.114; Al-Buhari, *Ibid.*, tom 4, str. 63, broj 3.024.

Suprotno onome što bi ljudi očekivali, Poslanik, s.a.v.s., govori o zdravoj i uravnoteženoj ljudskoj prirodi koja nije sklona sukobu. Kada do sukoba dođe, tada Poslanik, s.a.v.s., nalaže postojanost i ustrajnost, te obavještava da se džennetska nagrada može steći kroz oružanu borbu.

U izvorima učenja islama pronalazimo elemente koji govore o oružanoj borbi, čak nekada i u imperativu, što smo ranije pojasnili, međutim metodološki posmatrano čitanje ajeta i hadisa sa konfrontacijskim usmjerenjem, ili još ekstremnije ratničkim mentalitetom, može imati pogubne posljedice i radikalizirati vjerski narativ. Među najznačajnijim karakteristikama učenja islama jeste uravnoteženost i militarizacija narativa o islamu, što je direktna posljedica odsustva naučnog i metodološkog pristupa, nanosi nesagledivu štetu posljednjoj Allahovoj Objavi i naslijeđu posljednjeg Allahovog Poslanika, s.a.v.s.

Sociološke, ekonomske i političke dimenzije džihada

Pojam džihada, kao što smo ranije pojasnili, polisemičan je i u osnovi ukazuje na trud, napor i zalaganje. Razlikuje se od pojmovna *harb* i *kital*, rat i borba, također prisutnih u Kur'anu i Poslanikovom, s.a.v.s., naslijeđu. Ono što smo posebno istakli kroz rad jeste da se džihad u savremenom dobu gotovo izjednačava, u smislu sadržaja, s pojmovima rat i borba, posebno u užem smislu oružane borbe i vojnog konflikta. Dakako, ovo nije ispravno s obzirom da Poslanikovo, s.a.v.s., naslijeđe, u smislu nastanka, može se posmatrati kroz tri perioda, period prije poslanstva, mekanski i medinski period. Medinski period je period u kojem je došlo, pored brojnih drugih procesa, i do oružane borbe, najprije kroz dozvolu odbrambenog ratovanja, a kasnije i kroz dozvolu da se i preventivno djeluje kroz napad na potencijalne neprijatelje. Historijski analizirano radi se o zadnjih deset godina njegovog, s.a.v.s., mubarek života, a zanimljivo da pisanja u prva dva stoljeća nakon preseljenja Poslanika, s.a.v.s., su većinski nazivani "megazi" vojne bitke. Ovo bi moglo biti

predmet posebnog istraživanja u smislu razloga i povoda ovog pristupa.

Čitanjem temeljnih tekstova islama i izvora njegovog učenja, Objave i naslijeđa Muhammeda, s.a.v.s., nesumnjivo dolazimo do zaključka da oni govore o socijalnoj pravdi, ljudskom dostojanstvu, ekonomskoj pravičnosti i političkim pravima i slobodama koje islam reafirmira, jer se radi o učenju svih poslanika od Adema, a.s., do pečata Muhammeda, s.a.v.s. Treći izazov kontekstualizacije džihada u savremenom dobu je upravo odsustvo aktiviranja načela i principa džihada u ovim sociološkim, ekonomskim i političkim dimenzijama ljudskog djelovanja. Vjera je, prema mnogim savremenim narativima i diskursima, isključivo obredna dimenzija ljudskog života, a često svedena i na kulturološki religijski identitet. U tekstu smo ukazali koliko je široka sintagma “na Allahovom putu” i šta sve može uključivati. Posebno je značajno uvidjeti da je oružana borba u smislu zastupljenosti daleko manje prisutna u odnosu na druge forme ljudskog djelovanja u intelektualnom, duhovnom, socijalnom, ekonomskom, političkom ili drugim pogledima. Riječi Uzvišenog: *I borite se (budite u džihadu) na Božijem putu imetkom i životima svojim...*⁵¹; ukazuju da se džihad ne bi trebao svoditi samo na džihad oružjem, pa se može kazati da su čak mnogi prijevodi Kur’ana reducirali značenje ove riječi u Kur’anu i Poslanikovom, s.a.v.s., naslijeđu prevođenjem značenja pojma “džihad” u značenju borbe, ili ratovanja i sukoba. Upravo se na to odnosi izazov redukcionizma koji smo ranije spomenuli.

Dakle, postoje oblici džihada koji nisu oružana borba, kao džihad imetkom, spomenut u kur’anskom tekstu, ili džihad riječju što se u riječima Muhammeda, s.a.v.s., naziva najboljom formom ulaganja truda i napora: *Najbolji džihad je riječ istine pred tiraninom.*⁵² Ovdje se posebno nazire obaveza ulaganja napora u političkom životu zajednice i društva kojem musliman i muslimanka pripadaju. Također, citirali smo hadis koji

51 As-Saff, 61: 11.

52 Ahmed, *Ibid.*, tom 17, str. 227, broj 11.143.

spominje da se izdržavanje roditelja, porodice, pa čak i samog sebe smatra džihadom što je Allahov Poslanik, s.a.v.s., eksplicitno rekao.⁵³ Možemo kazati da je ekonomska dimenzija kroz ove elemente poslaničkog naslijeđa afirmirana, a pronalazimo i kombinaciju socijalne i ekonomske dimenzije džihada u sljedećoj predaji gdje stoji da je neki čovjek došao kod Muhammeda, s.a.v.s., i zatražio da ide u borbu zajedno sa njim. Poslanik, s.a.v.s., upita ga:

“Jesu li ti živi otac i majka?” On odgovori: “Da.” Muhammed, s.a.v.s., tada mu reče: “Džihad ti je u dobročinstvu prema njima.”⁵⁴

Ljudski život je kompleksan i iziskuje dinamičnost u pristupu, pa je džihad u različitim formama islamski odgovor na situacije u kojima se čovjek nalazi. Spoznaja i nastojanje da se prodre u smisao života je džihad, zarađivanje imetka radi izdržavanja sebe i osoba za koje smo zaduženi je džihad, učenje, poučavanje i širenje znanja je također forma džihada na Allahovom putu. Angažman u političkoj borbi radi zaštite slobode i dostojanstva svih građana smatra se naporom i trudom na Allahovom putu i ima status džihada. Ranije smo spomenuli hadise u kojima se povezuju različite dimenzije ljudskog nastojanja što svjedoči integralnom čitanju i razumijevanju džihada što dodatno argumentira našu osnovnu tezu inkluzivnosti pojma džihad u svim aspektima života.⁵⁵ U konačnici bez pravilnog razumijevanja džihada i povezivanja sa svim aspektima djelovanja, posebno s političkim, ekonomskim i socijalnim, onim koji su najrelevantniji za ljudske zajednice, teško je očekivati značajnije promjene u statusu muslimana u savremenom dobu.

53 Al-Bayhaqi, *As-Sunan al-kubra*, Dar al-kutub al-'ilmiyya, Bayrut, 2003, tom 7, str. 787, broj 15.741.

54 Ahmed, *Ibid.*, tom 11, str. 102, broj 6.544; Al-Buhari, *Sahih, Ibid.*, tom 4, str. 59, broj 3.004; Muslim, *Ibid.*, tom 4, str. 1.975, broj 2.549.

55 “Najdraže djelo (Uzvišenom Allahu) je namaz obavljen na vrijeme, zatim dobročinstvo prema roditeljima, a nakon toga džihad na Allahovom putu.” Al-Buhari, 527, tom 1, str. 112, broj 2.782.

Zaključak

U radu smo se bavili džihadom kao temeljnim pojmom kur'an-skog teksta i poslaničkog naslijeđa koji je u kontinuitetu predmet interpretacija i reinterpretacija. Poslaničko naslijeđe, a ono obuhvata hadise, sunnet i siru determinira mjerila i pravce promišljanja džihada s obzirom da se radi o ključnom principu učenja islama. Savremeno razumijevanje i tumačenje džihada suočeno je s nizom kompleksnih izazova koji duboko utiču na islamski identitet, društvenu percepciju islama i njegovu primjenu u kontekstu savremenih političkih, socioloških, ekonomskih i religijskih tokova. Analiza koncepta džihada kroz kur'anški tekst i naslijeđe Allahovog poslanika, s.a.v.s., otkriva njegovu višeznačnost, dubinu i dinamičnost. Džihad se u izvornim islamskim tekstovima ne svodi isključivo na oružani sukob, već predstavlja širi pojam koji obuhvata intelektualni, duhovni, socijalni, finansijski i fizički trud na "Allahovom putu".

Kur'anški ajeti i hadisi jasno razlikuju pojmove "džihad", "kital" i "harb", te naglašavaju da džihad ima šire značenje od pukog ratovanja. On uključuje borbu znanjem, govorom, argumentacijom, ali i svakodnevnim zalaganjem u vjeri, kroz namaz, brigu o porodici, stjecanje dozvoljenog imetka i borbu protiv vlastitih prohtjeva i slabosti. Ova širina značenja čini džihad temeljnim konceptom islamske duhovnosti i društvene odgovornosti. Naslijeđe Muhammeda, s.a.v.s., koje je u fokusu našeg istraživanja, potvrđuje ovu višeslojnost.

U ovom radu su detaljno predstavljena tri ključna izazova interpretacije džihada: redukcionizam, metodološke greške i zanemarivanje njegovih socioloških, ekonomskih i političkih dimenzija. Svaki od njih ima presudnu ulogu u oblikovanju savremenog islamskog identiteta i načina na koji muslimani razumiju i primjenjuju ovu važnu komponentu svoje vjere.

Redukcionizam, kao prvi i najčešći izazov, svodi džihad isključivo na oružanu borbu, zanemarujući njegovu duhovnu, moralnu i društvenu širinu. Ovakav pristup vodi do ozbiljnih devijacija u razumijevanju islama, pogotovo kada se džihad

koristi za opravdavanje nasilja i dominacije, što je u direktnoj suprotnosti s Kur'anom i naslijeđem Poslanika, s.a.v.s. Istovremeno, jednako je problematično kada se džihad svede isključivo na unutrašnju borbu, jer se time potiskuje njegova legitimna uloga u zaštiti prava i sloboda muslimana.

Metodološki izazovi dodatno usložnjavaju situaciju, jer se tumačenje kompleksnih vjerskih tekstova prepušta pojedincima bez znanja i stručnosti. Zanemaruje se autoritet učenjaka, uleme i naučne metode koje su stoljećima čuvale autentičnost i integritet islamskog učenja. Posljedica toga je raširena pojava pogrešnih i nekada radikalnih interpretacija, koje uzrokuju štetu i muslimanskim zajednicama i globalnoj poziciji muslimana i islama kao vjere.

Treći izazov, koji se ogleda u zanemarivanju društvenih dimenzija džihada, tretirali smo jer se prema našem razumijevanju džihad treba prepoznati i afirmisati kao okvir, instrument i sredstvo borbe za socijalnu pravdu, ekonomsko osnaživanje i političku participaciju. Islam, kroz principe džihada, ne ograničava vjernika samo na duhovne i obredne dimenzije, već ga podstiče na aktivno učešće u izgradnji pravednog društva. Džihad imetkom, riječju, znanjem i društvenim angažmanom jednako su važni kao i fizička odbrana kada to okolnosti nalažu.

Sve ove dimenzije džihada ukazuju da se pojam ne bi trebao razumijevati ni tumačiti van šireg konteksta islamskog učenja, poslaničkog naslijeđa i objektivne stvarnosti u kojoj muslimani žive. Upravo integrativni i holistički pristup tekstovima Kur'ana i sunneta, uz poštovanje naučne tradicije i savremene stvarnosti, omogućava ispravno razumijevanje džihada kao dinamičnog i sveobuhvatnog koncepta. Bez tog pristupa, islamski identitet se ozbiljno ugrožava, a muslimanske zajednice bivaju uskraćene za snagu jednog od svojih najvažnijih principa borbe za dobro, pravdu i istinu u savremenom dobu.

Literatura

- Abu Davud, Sulayman b. Al-Aš'as, *Sunen*, Maktaba al-'asiya, Bayrut.
- Ahmed b. Hanbel, *Musned*, Dar al-hadith, Kairo, 1995.
- (Al-)Albani, Nasiruddin, *Miškat al-masabih*, Al-Maktab al-islamiyy, Bayrut, 1985.
- (Al-)Albani, *Sahih al-Gami' as-sagir*, Al-Maktab al-islamiyy, Bayrut, 1988.
- (Al-)'Askeri, Abu Hilal, *Al-Vujuh wa an-nazair*, Maktaba as-saqafa ad-diniyya, Kairo.
- Asqalani, Ahmad b. 'Ali b. Hadžar, *Taqrib at-tahdhib*, Mu'assasa ar-Risala, Dimašq, 1999.
- (Al-)Bayhaqi, Ahmad b. Al-Husayn, *As-Sunan al-kubra*, Dar al-kutub al-'ilmiyya, Bayrut, 2003.
- (Al-)Bayhaqi, *Sunan*, Bayrut, Dar Ihya al-kutub al-'ilmiyy, 2004.
- (Al-)Begavi, Abu Muhammad Al-Husayn b. Masud, *Me'alim et-tenzil*, Dar at-Tajjiba.
- (Al-)Bezzar, Ahmad b. 'Amr, *Al-Bahr az-zahir*, Maktaba al-'ulum, Madina, 2009.
- (Al-)Bouti, *Fiqh as-sira*, Dar al-fikr, Dimašq, 1426. po H.
- (Al-)Buhari, Muhammad b. Isma'il, *Sahih*, Dar tawq an-nagat.
- (Al-)Hakim, Muhammad b. Abdullah, *Al-Mustedrek*, Dar al-kutub al-'ilmiyya, Bayrut.
- (Al-)Huzejme, Muhammad b. Ishaq, *Sahih*, Al-Maktab al-islamiyy, Bayrut.
- Muqatil b. Sulayman, *Al-Vujuh wa an-nazair*, Maktaba ar-Rušd, Bagdad, 2011.
- Musić, Kenan, *Sunnet i bidat u Kur'anu i hadisu*, Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, 12/2007, str. 121–139.
- Muslim, Muslim b. Al-Hadždžadž, *Sahih*, Dar Ihya at-turas, Bayrut.
- Silajdžić, Adnan, *40 hadisa sa komentarom*, Predsjedništvo Udruženja ilmijje, Sarajevo, 1993.
- At-Tabarani, Sulayman b. Ahmad, *Al-Mu'džem el-evset*, Dar al-haramayn, Kairo.
- At-Tabarani, *Al-Mu'džem al-kebir*, Dar Ibn Taymiyya, Kairo, 1994.
- At-Tirmizi, Muhammed b. 'Isa, *Sunan*, Maktaba al-babī al-halabi, Misr, 1975.